

BOLALARGA ZO'RAVONLIKSIZ BEG'UBOR BOLALIK DAVRINI YARATAYLIK!

Navro'zbek Abduraximov Jumaboy o'g'li

Sirdaryo viloyati Oqoltin tumani 8-umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA: Bizni xalqimiz azaldan bolajon va bolalarni sevuvchi xalq xisoblanadi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik yoki shafqatsizlik bu bola yoki bolalar guruhiga ota-ona yoki tarbiyachi tomonidan jismoniy, jinsiy va yoki ruhiy zo'ravonlik qilinishi yoki umuman beparvolikdir. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o'tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo'ladi. Kalit so'zlar: zo'ravonlik, ruhiy zo'ravonlik, jismoniy zo'ravonlik, jinsiy zo'ravonlik, e'tiborsizlik, statistika, oiladagi zo'ravonlik, shafqatsiz munosabatda bo'lgan maktablardagi zo'ravonlik

KIRISH

Bolalarga nisbatan zo'ravonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamaları ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o'z ichiga oluvchi soyabon sifatida ko'rishadi. Turli yurisdiksiyalar shartli hisobot berish, turli hollarda bolalarni o'z oilalaridan ajratish yoki jinoiy ayblov e'lon qilish uchun bolalarga nisbatan zo'ravonlik tushunchasining turli ta'riflariga nisbatan o'z pozitsiyalarini ishlab chiqishgan. Rus olimlari N.V.Malyarova, M.Nesmeyanovlar ijtimoiy himoyaning ikki ma'nosi haqida so'z yuritadilar. Birinchidan, keng ma'noda, inson o'zini o'zi ta'minlash qobiliyatiga ega bo'lgan, u va uning farzandlari uchun sharoit yaratadigan ijtimoiy munosabatlar tizimini nazarda tutadi.

XIX asrning oxirlarida ish beruvchilar va o'qituvchilar tomonidan bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'linishi odatiy va keng tarqalgan hol bo'lib, ko'plab mamlakatlarda jismoniy jazo qo'llash tartibi tabiiydek qabul qilinardi. Ammo XIX asrning birinchi yarmida

filitsid holatlarini (ota-onalar tomonidan bolalarning o'ldirilishi) o'rganuvchi patologanatomlar otalik g'azabi, takroriy jismoniy zo'ravonlik, ochlik va jinsiy zo'ravonlik natijasida sodir bo'lgan o'lim holatlari haqida xabar berishdi. 1860-yilgi izlanishlarida buyuk fransuz sud tibbiyoti eksperti Auguste Ambroise Tardieu 32 ta shunday holatni qayd etdi, ulardan 18 tasi o'limga olib kelgan bo'lib, bolalar ochlik yoki takroriy jismoniy zo'ravonlik oqibatida halok bo'lgan; ular orasida 8 yoshida bobosi va buvisi tomonidan qaytarib berilgan va 9 yil davomida otaonasi tomonidan qiynoqqa solingan, har kuni qamchilangan, bosh barmoqlariga osib qo'yilgan, mixlangan taxta bilan kaltaklangan va issiq cho'g' bilan kuydirilgan Adeline Defirt ismli qiz bo'lgan. Ma'lumotlarga ko'ra, uning yaralari nitrat kislota bilan yuvilib, tayoq bilan defloratsiya qilingan. Tardieu bolalar himoyaga olingan uyga tashrif buyuradi va ularning bu yerga kelgandan keyingi holatlarini kuzatadi; himoyaga olinganda bolalarning yuzlaridagi qayg'u va qo'rquv yo'qolgan edi. U shunday deydi: "Biz har kuni deyarli soatlab vahshiyliklarga, tasavvur qilib bo'lmaydigan qiynoqlarga va og'ir ko'rguliklarga duchor bo'lgan bu bechora himoyasiz bolalarning hali go'dakligini hisobga olsak, ularning hayoti bir umrlik shahidlikdir - va biz ularning azoblovchilari aynan ularga hayot bergan onalari ekanliga duch kelganimizda biz axloqchining qalbi yoki adolat vijdonini bezovta qiladigan eng dahshatli muammolardan biriga duch kelamiz". Uning kuzatuvlarini Boileau de Castélnau (u misopédie - bolalarga nafrat atamasini hayotga tatbiq qilgan) tomonidan yangraydi va Aubry va bir nechta tezislar bilan tasdiqlanadi.

Natijada 1960-yillarda mavzu bo'yicha professional tadqiqotlar yana boshlab yuborildi. 1962-yil iyul oyida asosan pediatrik psixiatriya bilan shug'ullanuvchi C.Genri Kempe tomonidan yozilgan va Amerika Tibbiyot Assotsiatsiyasi jurnalida chop etilgan "Kaltaklangan bola sindromi" maqolasining nashri bolalarga nisbatan yomon munosabatda bo'lish umumiy tushunchaga kirgan paytni anglatadi. Maqola nashr etilishidan oldin bolalarning shikastlanishi, hatto suyaklarning takroriy sinishi ham qasddan sodir etilgan jarohatlar natijasi sifatida tan olinmagan. Buning o'rniga o'sha paytlarda shifokorlar ko'pincha boladan tashxis qo'yilmagan suyak kasalliklarini qidirdilar yoki ota-onalarning tasodifiy baxtsiz hodisalar, masalan, qo'shni bezori bolalar tomonidan chaqaloqning yiqitib qo'yilishi kabi versiyalarni haqiqat deb qabul qildilar.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini o'rganish akademik intizom sifatida

1970-yillarning boshlarida Qo'shma Shtatlarda paydo bo'lgan. Elisabeth Young-Bruehlning ta'kidlashicha, bolalar huquqlari himoyachilari soni va bolalarni himoya qilishga qiziqish ko'rsatkichlari ortib borayotganligiga qaramay, bolalarni "zo'rlanganlar" va "zo'rlanmaganlar" guruhlariga bo'lish bolalar huquqlari tushunchasini toraytiruvchi sun'iy farqni keltirib chiqardi va bolalarning jamiyatda qanday kamsitilganini tekshirish harakatlariga ma'lum ma'noda to'sqinlik qildi. Young-Bruehlning so'zlariga ko'ra, bolalarga nisbatan zo'ravonlik va ularga nisbatan loqaydlik holatlarini o'rganishning yana bir sababi bolalarning o'zlari shafqatsizlikni qanday qabul qilishlari va kattalarning ularga bo'lgan munosabatiga ahamiyat berishlari borasidagi izlanishlar edi. Young-Bruehlga ko'ra, toki jamiyatda bolalarning kattalardan "bir pog'ona pastda turish"lari haqida qashlar mavjud ekan, zo'ravonlik holatlari yuz berish bermasligidan qat'iy nazar barcha bolalar azoblanadi.

Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat tushunchasining ta'riflari jamiyatning ushbu muammo bilan shug'ullanuvchi sohalari, masalan, bolalarni himoya qilish agentliklari, yuridik va tibbiy jamoalar, sog'liqni saqlash xodimlari, tadqiqotchilar, amaliyotchilar va bolalar himoyachilari o'rtasida bir-biridan farq qilishi mumkin. Ushbu turli sohalar vakillarining har biri o'zlarining ta'riflaridan foydalanishga moyil bo'lganligi sababli fanlar bo'ylab muloqot cheklangan bo'lishi mumkin, bu bolalarga nisbatan yomon munosabatni aniqlash, baholash, kuzatish, davolash va oldini olish harakatlariga to'sqinlik qiladi.

Mahalliy va xorijiy statistika shuni ko'rsatadiki, bolalar, kattalarga qaraganda ko'proq zo'ravonlik qurboni bo'lishadi. Har qanday zo'ravonlik qilish bolaning rivojlanishining barcha jabhalariga ta'sir qiladi. Zo'ravonlik qilish jismoniy va ruhiy salomatlikka, ruhiyatga va

jamiyatdagi munosabatlarga ta'sir qiladi. Maqolamizda bola uchun chuqur psixologik oqibatlarga olib keladigan oiladagi zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakllarini oqibatlarini ko'rib chiqamiz.

Psixologik, jismoniy va jinsiy zo'ravonlikning oqibatlari turli alomatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Biroq, ular orasida o'xshash reaksiyalar ham mavjud [1]:

1. Travmatik stress reaksiyalari. Qo'rquv va tashvish holatlari bu bolalarda zo'ravonlik travmasiga darhol va kechiktirilgan reaksiya sifatida rivojlanadigan alomatlardan biridir. Ikkinchisiga uyqu buzilishi (bezovta uyqu, uyqusizlik), yomon ishtaxa, psixosomatik shikoyatlar va haddan tashqari tashvish kiradi. Qo'rquv ko'pincha umumlashtirilgan xarakterga ega, ya'ni nafaqat zo'ravonlikka taalluqli, balki ota-onalarga va boshqa kattalarga nisbatan extiyotkor munosabatda yoki qochishda namoyon bo'ladi. Ba'zi jabrlanganlar travmatik hodisani qayta talqin qilish va qayta ko'rib chiqish, jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlik bilan bog'liq vaziyatlardan qochish, haddan tashqari ko'p uyg'onish, dahshatli tushlar va og'riqli sezuvchanlik bilan bog'liq travmadan keyingi stress buzilishini ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, tajovuzkor xotiralar, ko'pincha shafqatsiz va zo'ravonlik voqealari haqida takrorlanadigan dahshatli tushlar, ular uxlab qolishdan qo'rqishadi.

2. Gumon va ishonchsizlik. Bolalar ahmoq, xunuk, hech narsaga qodir emasligiga va faqat o'ziga nisbatan yomon munosabatda bo'lishga loyiq ekaniga ishonch bilan o'sadi. Doimo o'zidan kamchiliklar axtaradi. Shuningdek, ular boshqa odamlarga ishonmaydilar, ularni ishonchli, himoya qilishga qodir deb hisoblamaydilar. Ular o'zlarini himoyasiz his qilishdi.

3. Depressiya va o'z joniga qasd qilish harakati. Zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar orasida, hatto balog'at yoshida ham, depressiyaning yuqori chastotasi mavjud. Bu o'z-o'zini qabul qilmaslik, tushkunlik, sog'inish, yolg'izlik tuyg'usi, uyqu buzilishida namoyon qiladi. Kattaroq yoshda o'smirlar o'z joniga qasd qilishga urinishlari yoki o'z joniga qasd qilishlari mumkin.

4. Impulsiv xarakat. Bunday bolalarning xatti-harakati ko'pincha uyda va maktabda buzg'unchi, sotsiumdan ajralish va yolg'izlik xolatlari kuzatiladi. Ular o'z tengdoshlari, aka-uka va opa-singillariga nisbatan tajovuzkorligi bilan ajralib turadi.

Bolalarda xattoki uydan qochish xolatlari ko'rish mumkin bo'ladi.

Agressiv harakat qilish zo'ravonlikka uchragan bola o'zini himoya qilishning asosiy usullaridan biridir. Agressiyaning natijasi boshqalardan begonalashishdir. Ko'pincha bunday bolalarning do'stlari kam,

chunki ularning tengdoshlari tez-tez hissiy “portlashlar”dan qo'rqishadi.

5. O'zini past baholash. Zo'ravonlikka uchragan bola o'ziga nisbatan qandaydir norozilik bilan qaraydi. O'zidan doim kamchilik qidiradi. Atrofdagilarga yoqishga harakat qiladi, sababi ulardan maqto'v kutadi. Biron bir ish qilishdan oldin esa, doim ikkilanadi, “Qila olamanmi?” deb.

6. Maktabga qiziqishning yo'qolishi. Maktabdagi muvaffaqiyatsizlik, motivatsiyaning pasayishi, gipoaktivlik va o'ziga xos o'rganish qiyinchiliklari tufayli xarakterlidir.

7. O'zaro munosabatlarni qurishda muammolar. Bunga nafaqat zaif hissiy rivojlanish, balki atrofdagi odamlarga nisbatan to'liq ishonch yo'qligi ham. Bola hamma narsada hiyla-nayrangni ko'radi, har bir kishidan uni masxara qilishini, mazax qilishini va o'ziga qaratilgan tajovuzni kutadi. Bularning barchasi unga odamlar bilan munosabatlarni o'rnatishga to'sqinlik qiladi.

Zo'ravonlikka uchragan bolalar o'zini past baholash va o'z qobiliyatlarini namoyon qila olishmaydi. Ular doimo ongli ravishda muvaffaqiyatsizlikni kutishadi. Yangi ko'nikmalarga ega bo'lishda va muammolarni hal qilish zarurati paydo bo'lganda bolani ishonchsizlik bezovta qiladi. Bolada hali ko'nikmaga ega bo'lmagan yangi vazifalar bilan bog'liq bo'lgan muvaffaqiyatsizlikning muqarrarliligi qo'rquv hissini keltirib chiqaradi. Muvaffaqiyatdan ko'ra muvaffaqiyatsizlikni kutish uning mustaqil o'rganish qobiliyatini kamroq namoyon qilishi, maktab muhitida kamroq faol bo'lishiga va o'zini isbotlashdan bosh tortishiga olib keladi.

Zo'ravonlik natijasida kelib chiqadigan turli kasalliklar. Rivojlanish va kognitiv faoliyatdagi buzilishlar. Agar bola yig'lagani va baqirgani uchun ko'pincha jazolangan bo'lsa, bu bolalarda nutq va nutq funktsiyalari buzilishi hamda bu funktsiyalarni tormozlanish holatlari kuzatiladi. Shuning uchun bu bolalar ko'pincha yaxshi gapirmaydilar. Ularning histuyg'ularini tasvirlash uchun ishlatadigan so'z boyligi juda kam. O'z fikrini yetkazishda qiyinchiliklarga duch keladi. Stress holatida ular hissiy jihatdan yopiq bo'lib qoladilar. Stress holatida ular hissiy jihatdan yopilib qoladilar. Ular va raqiblari o'rtasida janjal kelib chiqqanda o'zlarini qanday his qilganlarini tasvirlash so'ralganda, ular buni qila olmaydilar

yoki gapirish jarayonida juda hayajonlanishadi. Ulardan mojaroga olib kelgan aniq sabablar va hodisalarni tasvirlash so'ralganda, ular o'zlarini ancha qulay his qilishadi. Har xil turdagi zo'ravonlik bolaning rivojlanishi uchun turli xil oqibatlarga olib kelishi mumkin. Kaltaklash, jazolash, jinsiy zo'ravonlik va zo'ravonlik bolaning intellektual, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga turli xil, ko'pincha qarama-qarshi ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, o'zlarini haqorat qilish holatlarining xususiyatlari bolaga turli yo'llar bilan ta'sir qiladi.

Zo'ravonlikning turidan qat'i nazar, bolalar psixosomatik bo'lgan turli kasalliklarni boshdan kechirishlari mumkin: semirish yoki aksincha, oshqozon buzilishi tufayli to'satdan vazn yo'qotish. Ruhiy zo'ravonlik uchragan bola, ko'pincha teri toshmasi, allergik patologiya, oshqozon yarasi, pastki qorinda og'riqlar mavjud. Ko'pincha bolalarda duduqlanish, enurez (siydikni ushlab tura olmaslik), enkoprez (najasni ushlab tura olmaslik) kabi nevropsixi atrik kasalliklar rivojlanadi.

XULOSA

Turli xil zo'ravonliklarga duchor bo'lgan bolalarning o'zlari g'azabni boshdan kechirishadi, bu ko'pincha zaif bolalarga: yosh bolalarga, hayvonlarga g'azabini ko'rsatadi. Ko'pincha ularning tajovuzkorligi o'yinda namoyon bo'ladi, ba'zida ularning g'azablanishlari aniq sababga ega emas. Ulardan ba'zilari, aksincha, haddan tashqari passiv, o'zini himoya qila olmaydi. Ikkala holatda ham, tengdoshlar bilan muloqot buziladi. Tashlab ketilgan, hissiy jihatdan mahrum bo'lgan bolalarda har qanday yo'l bilan o'zlariga e'tiborni jalb qilish istagi ba'zan o'zini bo'ysundiruvchi, noodatiy xatti-harakatlar shaklida namoyon qiladi. Har qanday zo'ravonlikka uchragan bola o'z-o'zini hurmat qilmaslik, o'zini past baholash, aybdorlik hissi, uyat tuyg'ularini boshdan kechiradi, u o'zining eng yomoni ekanligiga doimiy ishonadi. Natijada, bolaga boshqalarning hurmatiga erishish, muvaffaqiyat, tengdoshlar bilan muloqot qilish qiyin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Фурманов И.А., Аладьин А.А., Фурманова Н.В. Психологическая особенности детей, лишенных родительского попечительства. – Мн.: Тесей, 1999. – 160 с.
2. Сафонова Т.Я., Цымбал Е.И Жестокое обращение с детьми и- его последствия; // Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социальноправовая защита. Мн, 1993.
3. Холл З. Последствия сексуальных и психологических травм детства// Психол. журнал, № 5. – т.13, 1992. – С.120-129.
4. Соколова Е.Т. Влияние на самооценку нарушений эмоциональных контактов между родителем и ребенком и формирование аномалий личности // Семья и формирование личности. М.: МРУ им. М.ВШомонова, 1981.